

## 6 FRÁ MENNINGARMØGULEIKUM TIL ÚRSLIT

**E**in optimal nýtsla av okkara tilfeingi krevur, at vit arbeiða skilabetri. Fyri at gera tað, so er umráðandi, at vit bøta okkara leiðsluførleikar, men tað eru eisini onnur viðurskifti, ið hava týðning.

Vit vita so mikið, at tveir hættir eru at vaksa um framleidni í føroyskum fyrirtøkum. Ein er at gera tiltøk, sum tryggja, at framleidni veksur í hvørjari einstakari fyrirtøku. Annar er at flyta arbeiðsmegi, kapital og tilfeingi úr vinnum við lægri framleidni í vinnur við hægri framleidni (bygnaðarpolitikkur). Í hesum riti er dentur lagdur á bygnaðarpolitikkinn, tí ein skilagóður bygnaðarpolitikkur – tvs. karmarnir fyri vinnulív og samfelag annars – hevur avgerandi týðning fyri og ávirkan á møguleikarnar hjá vinnufyrirtøkum at økja um framleidni í teimum einstøku framleiðsluliðunum.

Fyri at kunna seta í verk ein greiðan bygnaðarpolitikk, so krevst greið vitan. Hóast vit hava fingið staðfest lítlan vøkstur í framleidni seinnu árinum, so eru fáar – um nakrar – kanningar av orsökunum til lítla vøksturinum. Hetta eiga vit sum samfelag at gera nógv meira við. Vit mugu fáa útgreinað, hvar trupulleikarnir eru, so vit fáa staðfest, hvar tað er mest átrokandi, at vit seta á, og hvussu hetta skal gerast.

Tó er eingin orsök til at sita hendur í favn og bíða eftir kanningum, tí í føroyska bygnaðarpolitikkinum eru longu trupulleikar og skeivleikar, sum eru staðfestir, og sum vit tí kunnu fara undir at gera nakað við beinanvegin. Eitt nú vita vit, at so at siga eingin framleidnisvøkstur er í fiskivinnuni, sum er okkara høvuðsútflutningsvinna (les meira undir 7.7).

Fyri at vit skulu koma frá menningarmøguleikum til úrslit, so mugu vit fremja eina røð av broytingum.

## 6.1 Føroyskur vinnubygnaður

Skipanin av samfelagsbygnaðinum má vera soleiðis, at rúm og karmar eru fyri einum virkisfúsum vinnulívi, tí hetta er neyðugt fyri at fáa vøkstur í búskapin. Tí eigur tað eisini at vera ein felags politisk verkætlan at virka fyri betri kørmum fyri føroyskt vinnulív.

Vanliga fatanin er, at samanhangur er millum búskaparvøkstur og broytingar í vinnubygnaði. Við broytingar er tó fyri tað mesta at skilja broytingar, sum henda yvir langa tíð. Ein vinnubygnaður kann eisini vera dynamiskur, hóast ongar broytingar henda. Við dynamiskt er at skilja, at tilfeingið verður nýtt har, tað gevur størst virði.

Tess betri ein búskapur er førur fyri at broyta vinnugreinar, byrja nýggjar fyrirtøkur, niðurleggja gamlar, flyta arbeidsfjældina og endurnýggja størv, tess størri verður vælstandurin í hesum samfelagum. Talan er her um eina grundleggjandi mekanismu í einum nýtímans marknaðarbúskapi, sum er grundleggjandi fyri menning av framleidni í samfelagnum. Tó eru útreiðslur knýttar at slíkum broytingum, og tí er tað allarhelst eisini í lagi, um Føroyar, sum tað pinkulandið vit eru, eru meira »konservativar« í so máta.

Føroyski vinnubygnaðurin er eyðkendur av, at tilfeingisvinnan og framleiðsluvinnan orsakað av okkara náttúru tilfeingi eru lutfalsliga stórar, meðan tænavinnan er lutfalsliga lítil. Okkara høvuðsútflutningsvinna er ógvuliga arbeiðstung, tvs. at hon nýtir eitt stórt tal av løntakarum. Eitt annað eyðkenni fyri føroyska vinnubygnaðin er, at ein ógvuliga stórur partur av føroysku arbeidsfjældini arbeiðir í almenna geiranum. Vit hava lutfalsliga fá vitanarstørv í Føroyum, serliga í okkara høvuðsútflutningsvinnu, fiskivinnuni, og er tað tí eisini eitt eyðkenni fyri føroyska vinnubygnaðin.

Spurningurin er, um tað ikki hevur týðning at virka fyri einum meira fjøltáttaðum vinnubygnaði, soleiðis at vit gagnnýta førleikarnar hjá føroysku arbeidsfjældini so væl, sum til ber – eisini fyri at føroyski búskapurin fær fleiri bein at standa á. Í hesi tilgongd eiga vit at fremja neyðugu bygnaðarligu broytingarnar í fiskivinnuni.

Ein størri ferðavinna kundi eitt nú stimbra okkara tænastrugeira, og tað kundi borið við sær fleiri størv í tænastruvinnunum. Ein vegleiðandi regla er, at hvørji 100 ferðafólk skapa grundarlag fyri einum starvi innan vinnuna. Ein stimbran av okkara tænastrugeira hevði eisini havt við sær fleiri tilboð til føroyingar, sum kundi gjørt tað meira spennandi at búgva her í Føroyum.

Reint búskaparliga hava vit tørv á fleiri vitanarstørvum, men eisini fyri at fáa okkara útbúnu ungu aftur til Føroya at búgva. Hetta hevur jú týðning, skulu vit røkka málinum at fáa fólkavøkstur. Tað er tískil umráðandi, at politiska skipanin – sum eitt fyrsta stig – stimbrar vitanarumhvørvíð í Føroyum við munandi fleiri íløgum.

Føroya Arbeidsgevarafelag mælir til at seta ein bólk við serfrøðingum frá privata vinnulívinum og tí almenna at viðgera, hvørjar íløgur krevjast, so vit sum samfelag kunnu fáa nakrar vitanarvinnur og fleiri privat vitanarstørv í Føroyum.

### **Lokomotivini og vinnuspírarnir**

Gongdin seinastu árinum við búskaparkreppu hevur verið, at færri nýggjar fyrirtøkur eru settar á stovn, og fleiri fyrirtøkur hava givið skarvin yvir. Hinvegin hevur gongdin seinastu árinum eisini verið ein størri miðsavnan í føroyskum vinnulívi. Hetta sæst aftur bæði í fiski-, ali-, KT- og fíggarvinnuni.

Gongdin er sostatt, at lokomotivini í føroyska búskapinum gerast færri, men størri, umframt at vinnuspírarnir eru færri.

Lokomotivini eru umráðandi, tí hesi stimbra vinnuumhvørvíð við at skapa livigrundarlag fyri undirveitarar. Um tað er gott ella ringt, at hesi lokomotiv eru stór, veldst um marknaðarstöðu, tvs. um kappast verður á heimamarknaðinum ella á altjóða marknaðinum. Tó skal leggjast afturat, at ein støða við fáum lokomotivum ber í sær, at virksemd hjá undirveitarum verður treytað av fáum keyparum.

Tað eru serliga lokomotivini, tvs. tær meiri etableraðu fyrirtøknar, ið kunnu økja um framleidni og skapa búskaparvøkstur. Hóast hetta, so hevur tað stóran týðning fyri bæði nýskapan og kapping, at nýggjar fyrirtøkur verða stovnaðar. Tað eru sum oftast nýggjar fyrirtøkur, sum koma á marknaðin við nýggjum vörum og tænastrum umframt nýggjum mannagongdum at framleiða vörur og tænastr eftir. Tað skal helst vera soleiðis, at nýggjar fyrirtøkur stinga seg upp, meðan fyrirtøkur

við lágum framleidni annaðhvørt hækka framleidni ella geva skarvin yvir. Umráðandi er við endurnýggjan av vinnulívnum. Sambært Landsbanka Føroya so vísa tøl hesum viðvíkjandi, at hetta er á eini leið í Føroyum.

Samanumtikið er tað av stórum týdningi fyri framleidni, at vinnukarmarnir eru til fyrimumar fyri bæði lokomotiv eins væl og fyri tær smáu og nýstovnaðu fyrirtøkurnar.

## 6.2 Liðiligur arbeiðsmarknaður

Grundleggjandi fyri eitt og hvørt samfelag er skipanin av arbeiðsmarknaðinum. Eitt slag av stýrisskipan má vera fyri arbeiðsmarknaðin. At arbeiðsmarknaðurin er væl skipaður og liðiligur hevur avgerandi týdning fyri vinnulívið og samfelagið annars.

Føroyski arbeiðsmarknaðurin er skipaður sum ein avtaluskipan sambært so nevnda »danska modellinum«. Føroyski arbeiðsmarknaðurin hevur verið føroyskt málsøki, síðani heimastýrslógin kom í gildi fyri Føroyar, tvs. at politiski myndugleikin hevur haft ávirkan á karmarnar fyri arbeiðsmarknaðin seinastu gott og væl 60 árin.

OECD hevur áður víst á vansar við ov stírvnum arbeiðsmarknaðarskipanum í fleiri OECD-londum. Sæð í mun til hetta, so hava Føroyar, eins og onnur Norðurlond, ein lutfalsliga liðiligan arbeiðsmarknað.

Tað eru sostatt góðar orsøkir til at varðveita og menna ta arbeiðsmarknaðarskipan, ið vit hava.

### **Føroyski arbeiðsmarknaðurin – avtaluskipan**

Grundleggjandi eyðkenni fyri føroyska arbeiðsmarknaðin er, at partarnir á arbeiðsmarknaðinum avtala og skipa síni viðurskifti sjálvir. Talan er sostatt um eina avtaluskipan og ikki eina lógarskipan. Tað er henda avtaluskipan, sum er fortreytin fyri, at føroyski arbeiðsmarknaðurin er liðiligur.

Henda avtaluskipan er tó treytað av, at partarnir á arbeiðsmarknaðinum eru væl skipaðir, og at vitan er um »spælireglurnar«, og at hesar verða hildnar. Í Føroyum

hava vit ein lutfalsliga væl skipaðan arbeiðsmarknað, men vit hava ikki sterk samansjóðað feløg á báðum síðum. Feløgin á arbeiðstakarasiðuni eru framvegis ógvuliga smábýtt við lítlari samansjóðing.

Hóast talan er um eina avtaluskipan, so eru tað tó ávísir karmar fyri arbeiðsmarknaðin, sum eiga at vera ásettir við lóg.

#### Tiltøk:

- Tørvur er á nýggjari semingslóg, sum fevnir um allan arbeiðsmarknaðin, og tørvur er á, at ein vælvirkandi semingsstovnur verður skipaður. Galdandi lóg er frá 1928 og hevur stórt sæð verið óbroytt síðan.
- Ein arbeiðsmarknaðardepil verður settur á stovn við samskipan av verandi og møguligum nýggjum skipanum á arbeiðsmarknaðarøkinum (ALS, barsil-skipanin, fasti gerðarrættur, nýggi semingsstovnurin o.a.). Ein vælvirkandi arbeiðsmarknaður er eisini treytaður av, at tilhoyrandi skipanir virka eftir ætlan í einum fakligum umhvørvi.

## 6.3 Tøk arbeiðsmegi

Ein fortreyt fyri einum dynamiskum arbeiðsmarknaði er, at arbeiðsfjöldin kann og vil flyta seg tvørtur um vinnugreinar, og at til ber hjá arbeiðsfjöldini at flyta seg tvørtur um landamørk. Eisini er umráðandi at hava eina stóra arbeiðsmegi, og at hon er dygdargóð.

### Flytføri tvørtur um vinnugreinar

Ein forðing fyri flytføri hjá arbeiðsfjöldini millum vinnugreinar er, at politiski myndugleikin í ov stóran mun hevur hug at veita beinleiðis stuðul til partar av arbeiðsfjöldini (í fiskivinnuni), ið virkar avlagandi í mun til fría kapping um arbeiðsfjöldina millum vinnugreinar. Skattalættin til fiskimenn, fiskavirkisskipanin og skipanin við minstuløn hevur henda virknað.

Skipanin við minstuløn er tó nú latin vinnuni sjálvari at umsita og rinda fyri, men framhaldandi við somu innbygdu trupulleikum – at vinnuvirksemi, sum ikki ber seg, verður hildið í gongd við hjálp av stuðli frá øðrum þørtum av vinnuni. Vinnur, sum fáa sersømdir, fáa arbeiðsfjöldina bíligari, og tí verður lættari hjá hesum vinnum at gjalda hægri lön og/ella fáa hægri avkast, uttan at grundarlag

er fyri hesum í rakstrinum. Fiskimannafrádrátturin virkar fyri at varðveita ein yvirkapasitet í skipaflotanum.

Fiskavirkisskipanin var upprunaliga ætlað at tryggja starvsfólkunum í flakavinnuni 32 tíma viku, tá rávørutrot ella óveður var. Skipanin var ætlað sum inntøku-javning hjá starvsfólki á virkjum, sum virka fisk av Føroyagrunninum. Skipanin hevur tó flutt seg til at vera eitt slag av minstulønarskipan fyri starvsfólk í flakavinnuni, á kryvjivirkjum, pelagiskum virkjum o.l. Tað vil siga, at skipanin fevnir nógv breiðari enn upprunaliga ætlað. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur tí, at fiskavirkisskipanin virkar fyri at varðveita ein yvirkapasitet í fiskiðnaðinum, og tískil eigur hon at verða avtikin ella í øllum førum at verða munandi avmarkað.

Støðan er sostatt hon, at nógvir føroyingar dagliga fara til verka í vinnum, sum ikki skapa størst virði ella gera mest gagn.

Trygðin hjá arbeiðsfjöldini er ikki, at tað almenna stuðlar ella verjur arbeiðsplássini. Trygðin hjá arbeiðsfjöldini er at hava fleiri arbeiðsgevarar, sum hava tørv á arbeiðsmegi. Trygðin hjá arbeiðsgevarum er, at nógvir løntakarar eru at velja ímillum. Politiski myndugleikin eggjar okkum við hesum serskipanum – fiskimannafrádráttinum og fiskavirkisskipanini – til og til tíðir trýstir okkum inn í ávísar vinnur og ávísar fyritøkur at arbeiða.

#### Tiltøk:

- Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at allar stuðulsskipanir til arbeiðsfjöldina skulu avtakast.

#### **Flytføri tvørtur um landamørk**

Ein fortreyt fyri vøkstri í føroyska búskapinum er, at føroyskar fyritøkur til eina og hvørja tíð hava tøka arbeiðsmegi. Støðan við troti á arbeiðsmegi, soleiðis sum vit í Føroyum upplivdu tað í hákonjunkturinum eftir ártúsundskiftið, er beinleiðis mett at vera ein orsök til lága vøksturin hetta tíðarskeiðið.

Trupulleikan at fáa starvsfólk kenna føroyskar fyritøkur alt ov væl, tí hetta var sum nevnt ein stórir trupulleiki undir hákonjunkturinum. Føroya Arbeidsgevarafelag leggur dent á, at tað er av alstórum týðningi, at politiska skipanin tryggjar, at vit ongantíð aftur koma í eina tílka støðu.

Hóast henda trupulleika, so arbeiðir politiska skipanin við einum ávísu arbeiðsloysisprosent, sum stýrandi fyri, nær føroyskar fyrirkur kunnu fáa útlenska arbeiðsmegi til Føroya at arbeiða, hóast tað vísir seg, at tey arbeiðsleysu í roynd og veru ikki eru tøk til arbeiði. Í tílíkum støðum hevur føroysk vinna tørv á at fáa lætta og skjóta atgongd til arbeiðsmegi frá øðrum londum.

Sveiggini í føroyska búskapinum eru stór orsakað av eitt nú tilfeingisvinnuni og tí sera líftla, men opna búskapinum. Vit laga okkum skjótt til broyttar umstøður í øllum uttan atgongdini til arbeiðsmegi. Tað er tí umráðandi við liðiligi skipan á hesum øki. Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at føroyski arbeiðsmarknaðurin er ov afturlatin í mun til arbeiðsmegi frá londum uttan fyri Norðurlond.

Í ES hevur arbeiðsfjöldin frítt at fara, og um ikki júst hesa skipan so ynskir Føroya Arbeiðsgevarafelag í øllum fòrum, at vit aftur seta skipanina frá 2008–2009 í gildi, tá arbeiðsmegi úr ES hevði lættari at sleppa til Føroya at arbeiða.

Føroya Arbeiðsgevarafelag ásannar tó eisini, at politiski myndugleikin í hesum sambandi má taka atlit til, hvørjar reglur skulu vera galdandi fyri upphaldsloyvir o.a.

#### Tiltøk:

- Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at arbeiðsmegi frá londum uttan fyri Norðurlond skal hava lættari við at koma til Føroya at arbeiða.

#### **Ansa eftir arbeiðsfjöldini**

Vit hava stórar avbjóðingar at fáa fólkatalið at vaksa, men vit mugu eisini taka atlit til tey fólkin, sum hóast alt búgva í Føroyum. Vit mugu tí hava eitt sera vakið eyga við okkara arbeiðsmegi.

Í hesum sambandi eftirlýsir Føroya Arbeiðsgevarafelag ein nógv størri leiklut frá politisku skipanini. Hóast arbeiðsmarknaðarpartarnir sjálvir við sáttmálasamráðingum avtala lønarviðurskipti o.a., so er sjálv arbeiðsfjöldin ábyrgdarøki hjá politiska myndugleikanum. Karmarnir fyri tiltøk í mun til arbeiðsfjöldina er eisini ein politisk ábyrgd. Her sóknast Føroya Arbeiðsgevarafelag eftir einum meira virknum samstarvsfelaga.

Arbeiðsloysið í Føroyum var metlág í hákonjunkturinum undan búskaparkrepp-

uni. Sæð í mun til tað, so er arbeiðsloysið vaksið nógv í Føroyum seinastu árinum, hóast føroysku tøluni ikki eru órógvandi samanborið við onnur lond.

Arbeiðsmarknaðarpolitikkurin eigur at fevna um bæði óvirkin og meira virkin tiltøk. Fíggjarliga trygdarnetið má traðka til, tá fólk koma í ta støðu, at tey gerast arbeiðsleys. Veitingarnar mugu tó ikki vera so høg, at tað ikki loysir seg at arbeiða. Umráðandi er tó eisini, at støður við vaksandi arbeiðsloysi verða handfarnar rætt, soleiðis at fólk koma út aftur á arbeiðsmarknaðin. Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at skyldan at luttaka í virknum fyriskipanum skal styrkjast.

Tað er serstakliga týðningarmikið, at atlit verða tikin til ávaringar frá OECD um, at støðan við vaksandi arbeiðsloysi kann elva til, at fleiri varandi missa tilknýtið til arbeiðsmarknaðin. Tað má ikki henda, tí tað merkir, at arbeiðsfjøldin minskar.

Sleppast má – alt tað ber til – undan langtíðararbeiðsloysi. Í tann mun langtíðararbeiðsloysi er ella kann gerast veruleiki, mugu munagóðar virknar fyriskipanir vera tøkari fyri at fyribygja sváru avleiðingarnar fyri løntakaran av langtíðararbeiðsloysi.

Umráðandi er, at fylgt verður væl við, serliga tá ávaringar ljóða. Hagtøl úr útlandum vísa, at fyribrigdið »sjúkufráveru« kann hava álvarsligar avleiðingar við sær. Langtíðar sjúkufráveru kann hava við sær, at viðkomandi persónur ongantíð aftur kemur út á arbeiðsmarknaðin. Føroysk hagtøl avdúka eisini, at ábendingar eru um, at sjúkutíðarskeiðini eru vorðin longri, og tað er eisini tá, at fylgjurnar eru størstar. Tað er eisini tí, at Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at politiski myndugleikin eigur at seta ljóskastaran á hetta fyribrigdið. Neyðug tiltøk eiga at vera sett í verk fyri at fyribygja avleiðingar av langtíðar sjúkufráveru. Eitt nú eiga krøv at setast til sjúkuváttanir, soleiðis at fólk so vítt møguligt verða sjúkumeldað fyri ávísar uppgávur og ikki í mun til fulla starvið.

Tað er eisini til eina og hvørja tíð avgerandi, at almenni myndugleikin fylgir væl við, hvussu gongst teimum ungu. Ungdómsarbeiðsloysi skal sum fyribrigdi ikki vera til. Politiski myndugleikin hevur ábyrgdina av, at hesi verða eggjað at fara í skúla, men í tann mun, at ungdómsarbeiðsloysi er ein veruleiki fyri nøkur ella fleiri, so mugu fyriskipanir, rættaðar móti hesum málbólkinum, verða tøkari fyri at fyribygja ringu avleiðingirnar av arbeiðsloysi í ungum árum.

Eisini arbeiðsloysi hjá nýútlærdum við førleikagevandi útbúgvingum má handfarast við nærlagni og stórum álvara. At hesi fáa viðkomandi starvsroyndir í styttri tíðarskeið sum aktivering vildi verið eitt náúrligt átak fyri Arbeiðsloysisskipanina. Tað krevur tó, at Arbeiðsloysisskipanin verður broytt, soleiðis at tryggingarskipanin eisini rúmar nýútbúnum. Ein upphædd eigur tí at ásetast til nýútbúgvinn við førleikagevandi útbúgvingum í Arbeiðsloysisskipanini (sonevndi dimitent-saturin). Ein tílk broyting er eisini av týðningi fyri at fáa nýútbúgvinn, búsitandi uttanlands, aftur til Føroya at búgva, eisini tá arbeiðsloysi er í Føroyum, tí hetta er ein staðfest forðing fyri tilflyting, sum er løtt at beina burtur.

Tað er umráðandi fyri føroyskt vinnulív, at føroyska arbeiðsfjöldin er fjølment og dygdargóð. Og tað hevur sanniliga eisini týðning fyri føroyska samfelagið og almennu Føroyar, sum annars hava upphaldsskyldu móttvegis teimum, ið ikki klára seg.

#### Tiltøk:

- Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur tað er umráðandi, at politiski myndugleikin setir tiltøk í verk við tí endamáli at framtíðartryggja føroysku arbeiðsfjöldina
- Málrættaðar virknar fyriskipanir til arbeiðsleys skulu í nógv størri mun setast í gildi
- Beinast má fyri ungdómsarbeiðsloysi í so stóran mun, tað ber til
- Sjúkufráveru hjá starvsfólki skal skrásetast og krøv til skjóta uppfylgning setast í verk.
- Sjúkuvátan í mun til ávísar uppgávur og ikki í mun til fulla starvið.
- Nýútlærd við førleikagevandi útbúgvingum skulu gerast partur av ALS-tryggingarskipanini.

#### **Ein dygdargóð arbeiðsmegi – útbúgvingarpolitikkur**

Tað er ikki nóg mikið at hava eina fjølmenta arbeiðsmegi. Okkara arbeiðsmegi má eisini vera dygdargóð, og hetta tryggja vit við einum munagóðum skúla- og útbúgvingarpolitikki. Føroyar mugu hava dygdargóðar útbúgvingar frá fólkaskúla til miðnám og hægri útbúgvingar. Eisini er umráðandi, at vit hava ein útbúgvingarpolitik í mun til útbúgvingarmøguleikar uttanlands. Sum pinkuland verða vit ongan tíð før fyri at hava eitt fullfíggað úrval av útbúgvingarmøguleikum til okkara ungdóm. Vit kunnu tó siga teimum ungu, hvørjar førleikar, vit hava brúk fyri, og framhaldandi virka fyri at tryggja teimum móguleikan at fáa hesar førleikar uttan fyri Føroyar.

Hóast hetta, so er eingin ivi um, at vit eiga at seta okkum sum mál at hava munandi fleiri útbúgvingar enn nú. Vit mugu eisini seta okkum sum mál, at okkara skúlaskipanir – frá fólkaskúla til hægri útbúgvingar – virka væl, og at útbúgvingarnar eru á nóg høgum og á kappingarførum stigi. Hetta krevur, at undirvísingarførleikarnir eru teir hægst møguligu, at framúr undirvísingartilfar og útgerð, umframt hjálparútgerð annars, eru tøk.

Fyri at eftirkanna, hvussu støðið er á okkara útbúgvingum, so luttaka Føroyar í eftirmetingum av fólkaskúlanum (PISA), meðan eingin eftirmeting verður gjord av miðnámsútbúgvingum, yrkisútbúgvingum ella hægri útbúgvingum. Metingar verða heldur ikki gjørdar av undirvísingarførleikunum í skúlanum.

Einasta úrslit vit hava at fyrihalda okkum til, eru úrslitini frá PISA-kanningunum, og tey eru langt frá nøktandi. Tá tílík úrslit vísa seg, er neyðugt, at umhugsaði og munagóð tiltøk verða sett í verk. Tilvildarlig spariátøk, við eitt nú at skerja undirvísingartímar, mugu ikki seta eina mennandi tilgongd av fólkaskúlanum í vanda. Hugsað má verða um hvørja krónu, tvs. effektiviseringar mugu til. Umráðandi er, at størri skúlaeindir verða skipaðar, soleiðis at vit fáa best møguligu undirvísingina fyri minst møguligan pening.

Hóast vit nýta stórar upphæddir til serundirvísing, so hoyra vit javnan um vantandi ella ov vánaliga serundirvísing. Hesi viðurskifti mugu fáast í rættlag, so øll børn og ung fáa grundleggjandi skúlaførleikar. Vit hava ikki ráð at missa partar av framtíðar arbeiðsmegini niður ímillum.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur tí, at bæði lóg og bygnaðurin á fólkaskúlaøkinum eiga at verða endurskoðaði.

Fyri vinnuna er tað avgerandi, at skúlarnir geva børnum og ungum so mikið av førleikum, at tey kunnu lúka tey støðugt hækkandi førleikakrøvini á arbeiðsmarknaðinum.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur eisini, at politiski myndugleikin eigur at virka fyri einum politiskum málsetningi um, at øll ung fáa eina miðnámsútbúgving ella yrkisútbúgving, umframt at so nógv sum møguligt fáa eina førleikagevandi útbúgving.

#### Tiltøk:

- Effektiviseringar mugu til í skúlaverkinum. Vit mugu fáa best møguligu undirvísingina fyri minst møguligan pening.
- Lóg og bygnaðurin á fólkaskúlanum eiga at verða endurskoðaði.
- Skipað eftirmeting av øllum útbúgvingum skal verða sett í verk.
- Fleiri hægri útbúgvingartilboð eiga at verða stovnaði í Føroyum.
- Øll ung mugu fáa eina miðnámsútbúgving ella yrkisútbúgving, umframt at flest møgulig mugu fáa eina førleikagevandi útbúgving.

## 6.4 Tað skal loysa seg at arbeiða

Arbeidsfjöldin er okkara týðningarmiklasta tilfeingi yvirhøvur. Umframt at ansa eftir arbeidsfjöldini og tryggja, at hon er dygdargóð, so er tað eisini umráðandi, at tað altíð loysir seg at arbeiða.

Stuðul vegna arbeidsloysi ella aðrar sosialar veitingar mugu ongantíð gerast so høgur, at fíggjarliga eggjanin til at arbeiða er í vanda. Tað má altíð loysa seg at vera virkin á arbeidsmarknaðinum.

### Skattur á lønarinntøku

Fyri vinnuna hevur ikki bara partafelagsskatturin týðning. Lønarinntøkuskatturin er avgerandi fyri lønarkostnaðin, og ikki minst fyri hugin hjá fólki at arbeiða.

Vit hava áður staðfest, at føroyingar í ein stóran mun arbeiða niðursetta tíð. Við framtíðarútlitum um, at tøk arbeidsmegi verður ein av størstu framtíðar avbjóðingunum, so mugu vit syrgja fyri, at vit í Føroyum ikki eisini skulu stríðast við, at føroyska arbeidsfjöldin ikki hevur hug at arbeiða.

Skattur á lønarinntøku má ongantíð vera so høgur, at tað illa loysir seg at arbeiða fulla tíð ella at arbeiða ein tíma eyka. Við verandi skattaskipan hava Føroyar tann ógvuliga ivasama heiður at hava heimsins hægsta marginals-katt á lønarinntøku. Føroya Arbeidsgevarafelag er av tí fatan, at tað í ein stóran mun ikki loysir seg at arbeiða í Føroyum, og tað er ein álvarslig støða, sum politiski myndugleikin alt fyri eitt má gera nakað við.

Føroyska skattaskipanin er progressiv, og um vit taka eina miðal kommunu, so er hægsta skattatrystið 60,45 prosent fyri inntøku oman fyri 400.000 kr. Men longu tá ein fer upp um eina inntøku á 250.000 kr., er skattatrystið 58,45 prosent av upphæddini, ið kemur afturat teimum 250.000. Fyri inntøku oman fyri 650.000 kr. minkar skattatrystið so aftur til 59,45 prosent, og fyri inntøku oman fyri 1,34 mió. kr. minkar tað til 55,02 prosent. Við øðrum orðum, so fara uml. 6 kr. av hvørji 10 krónu í landskassan, kommunukassan, ALS v.m. av inntøku oman fyri 250.000 kr. árliga.

Virtímin er dýrasti tímin hjá arbeiðsgevaranum og skuldi verið tann besti hjá løntakaranum. Høgi skatturin ger tó, at løntakarinn fær alt ov lítið burtur úr eyka arbeiði. Føroya Arbeiðsgevarafelag ivast eisini stórliga í, um skattamyndugleikin ger nakað kvetti við hesum. Tí fólk mugu tíma at arbeiða, um almennu Føroyar skulu kunna fáa nakað í pengakassan.

Eisini er tað umráðandi, at atlit verða tikin til sosialar veitingar í mun til skattaskipanina. Tað má ongantíð verða soleiðis, at ein við skattaskipanini revsar fólk, ið vilja arbeiða meira fyri at betra um sína lívsstøðu.

Uppgerðir fyri rindaða skattin vísa eisini greitt, at trupulleikar eru í skattaskipanini. Meðan 30 prosent av skattgjaldarum rinda 70 prosent av skattakrónunum, rinda 70 prosent av skattgjaldarunum einans 30 prosent av skattakrónunum. Hetta merkir, at tað eru tey fáu, sum gjalda størsta partinum af inntøkuskattinum.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at tað í mun til verandi skattaskipan er neyðugt at lækka skattaprosentið á seinast vunnu krónunum munandi. Samstundis má markið fyri, nær toppskattur verður goldin, setast munandi upp.

Í hesum sambandi vísir Føroya Arbeiðsgevarafelag eisini á, at sambært OECD so er ein høgur marginals-kattur á inntøku ein beinleiðis forðan fyri búskaparvøkstri.

Tað er júst skattur á inntøku, ið er avgerandi fyri hugin ella vantandi hugin hjá fólkum at arbeiða ella at arbeiða meira. Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur tískil, at tað er átrokandi neyðugt við eini nýskipan av okkara skattaskipan, og felagið bjóðar seg við hesum fram til at luttaka í einum tilfíkum arbeiði.

Í samband við eina nýskipan av skattaskipanini eiga vit m.a. at umhugsa, hvørt vit ikki eiga at áseta fleiri nýtslugjöld. Hetta bæði fyri at fígga eina lækking av marginals kattinum, men eisini fyri, at løntakarar við serligum skattafyrimumum rinda fyri veittar tænarur. Fleiri nýtslugjöld fara eisini at viðvirka til at lækka almennu útreiðslurnar, sum tørvur er á, sí meira um hetta í serskilda partinum um almenna geiran (6.8). Aðrir fíggingarmøguleikar eru at avtaka skattalættan fyri sjómenn og at áseta avkastskrav til almennar grunnar og partafeløg, sum er viðgjørt aðra staðni í hesum bókingi (6.3 og 6.5.2).

#### Tiltøk:

- At skunda undir má vera meginreglan, tað má altíð loysa seg at arbeiða.
- Marginalskatturin á lønarinntøku skal lækkast munandi, umframt at markið fyri, nær ein skal rinda marginalskatt, skal setast munandi upp.
- Tørvur er á eini skattanýskipan, sum Føroya Arbeiðsfelag bjóðar seg fram til at taka lut í.
- Fleiri nýtslugjöld eiga at verða ásett fyri tænarur, soleiðis at hesar ikki eru skattafíggaðar. Tað merkir, at øll sum nýta tænarurnar rinda fyri hesar.

## 6.5 Burtur við hækjunum

Føroya Arbeiðsgevarafelag feignast um, at vit hóast alt eru komin eitt vet víðari síðani óhepnu politisku atgerðirnar og eftir ringu kreppuna í Føroyum í 90´unum. Flestu av avlagandi stuðulskipanunum, ið elvdu til suboptimering og kappingaravlagandi virksemi, eru tibetur burtur aftur. Týðandi fet eru tikin móti kørmum fyri einum sterkum og virkisfúsum vinnulívi, men tó er nakað eftir, áðrenn Føroya Arbeiðsgevarafelag metir, at viðurskiftini eru nøktandi. Føroya Arbeiðsgevarafelag vónar, at politiska skipanin vil taka stigið víðari og avtaka tær stuðulsskipanir og viðurskifti, sum enn eru í gildi, og sum virka avlagandi.

At kveikja og birta upp undir eitt sunt vinnuvirksemi er tann meginregla, sum Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur skal vera galdandi, og sum allur vinnupolitikkur skal verða grundaður á.

## 6.5.1 Væl virkandi marknaðir - frí og jøvn kapping

Kanningar av vøkstri í framleidni í fyrítøkum benda á, at umleið 70 prosent av vøkstri í framleidni stava beinleiðis frá kappingartrýsti millum fyrítøkur, t.e. at meiri lønandi fyrítøkur hava móguleika at troka minni lønandi fyrítøkur úr vinnuni. Tað hevur sostatt stóran týdning fyri, at ein vinna skal vera hava so høgt framleidni sum gjørligt, at vinnan sleppur at kappast frítt bæði innanhýsis og við aðrar vinnur um arbeiðsmegi og aðrar framleiðslufaktorar. Tilskundandi karmar fyri føroyskt vinnulív eru tí avgerandi fyri, at framleidni hjá fyrítøkunum økist, og við hesum eisini samlaða framleidni hjá føroyska búskapinum.

Føroya Arbeiðsgevarafelag hevur síðani tíðliga í nítíárunum miðvíst arbeitt fyri, at vinnan skuldi gerast stuðulsfrí og kappingarfør mótvegis umheiminum. Frí kapping er ein avgerandi fortreyt fyri at hava væl virkandi marknaðir. Prísur og framleiðsla skulu avgerast út frá útboði og eftirspurningi á marknaðinum.

Stuðulsskipanir til arbeiðsmegina í fiskivinnuni eru avlagandi og eiga tí at verða avtiknar beinanvegin (les meira undir 6.3).

Ein marknaður við fríari kapping tryggjar keyparum ein lægri prís, meðan ein marknaður við monopolstøðu gevur seljara størri vinning. At føroyski pinkubúskapurin hevur nakrar avbjóðingar við hægri grundkostnaði og at sleppa undan monopol- og duopol-støðum, er sanniliga eisini viðkomandi í hesum sambandi.

Eisini er tað ein avbjóðing, at tað almenna við sínum tænastuvirksemi kappast við tað privata um uppgávur. Um tað almenna er órógvað av vandastøðum við privatari monopolstøðu, so er tað við at styrkja Kappingarráðið, at tað almenna skal mótvirka hesum og ikki við sjálvt at luttaka í kappingini. Tað almenna kann eisini virka fyri øktari kapping og einum sterkari vinnulívi við at seta í verk almennan innkeyps- og útboðspolitik.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at vit eiga at hava eitt munandi sterkari Kappingareftirlit, sum hevur orku til at virka sum eitt monopol- og duopoleftirlit. Sambært Kappingareftirlitinum sjálvum, so virkar Kappingareftirlitið í dag meiri sum eitt samanleggjareftirlit, meðan orka ikki er til týðandi kjarnuuppgávur sum t.d. at hava eftirlit við, at ráðandi marknaðarstøður ikki verða misnýttar. Føroya

Arbeiðsgevarafelag heldur, at Kappingareftirlitið má hava orku til eftirlit við mono- og duopolstøðunum í føroyska samfelagnum.

### **Jøvn kapping**

Kapping er altíð góð, bara vit tryggja okkum, at hon er á jøvnum føti og til sín-ámillumgagn (á enskum reciprocity). Vanliga er semja um, at verja av vinnu ímóti kappinguttan frá er skaðilig í longdini. Tann vardi parturin trýstir tann kappingarføra partin, og prísurin fyri veitingarnar hækkar.

Í ávísnum førum kann vera rætt við lóg at verja eina vinnu ímóti útlenskum kappingarneytum í avmarkað tíðarskeið. Grundgevingar fyri verjulógum kunnu vera at geva eini vinnu stundir at menna seg, áðrenn hon fer í altjóða kapping, ella at forða útlendingum at keypa rættindi til náttúruútlifeingi. Hesi undantøk frá meg-inregluni eru í lagi, men tey mugu gerast við skili og takast burtur, tá verjan ikki er neyðug longur.

Eisini er greitt, at tá aðrar tjóðir hava verjutiltøk móttvegis okkara vinnu, so er heldur ikki rætt at lata dyrnar á okkara lítla marknaði standa víðopnar. Kappingin móttvegis umheiminum má vera jøvn.

#### **Tiltøk:**

- Allar stuðulsskipanir, sum skeikla marknaðin, mugu burtur.
- Vit mugu hava eitt sterkt mono- og duopoleftirlit.
- Almennur innkeyps- og útboðspolitikkur skal setast í verk.
- Kapping móttvegis umheiminum má verða jøvn.

## **6.5.2 Krøv til almennar grunnar og partafeløg**

Tað almenna í Føroyum hevur fleiri mia. kr. í eginpeningi í grunnnum og partafeløgum, ið virka í vinnuligum høpi. Fyri at kappingin skal verða á jøvnum føti, er fyrsta fortreyt, at krøv, sum privata vinnan virkar undir, eisini verða sett til tilíkt alment vinnuligt virksemi. Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at um tað almenna framhaldandi skal hava ein so stóran leiklut í vinnuni, so eiga avkastskrøv at verða sett til feløg, sum tað almenna eigur ein týðandi ognarlut í. Tað sama eigur at verða gjørt fyri grunnar, sum hava vinnuligt virksemi, og sum tað almenna ræður yvir. Við hesum ikki sagt, at tað skal vera tað sama fyri alt.

Krav um avkast og væntanir um vinningsbýti fer í størri mun at tryggja kapping og effektivitet í nevndu feløgum og grunnum, tí krøv verða sett til leiðslu og nevnd. Harumframt vildi landskassin óivað fingið nakað burtur úr á hvørjum ári.

Í teimum førum avkastskrøv ikki eru ein gongd leið, eiga sáttmálar at verða gjørdir við krøvum til virkseimið. Tað almenna má seta krøv til, hvussu almennur peningur verður nýttur.

Føroya Arbeidsgevarafelag hevur tó tað grundleggjandi sjónarmið, at tað skilabesta hevði verið, at almennu fyrítøkurnar, ið kunnu virka í kapping á privata marknaðinum, vórðu einskildar. Inntøkurnar frá søluni eiga at verða settar í Búskapargrunnin.

#### Tiltøk:

- Eitt árligt avkastskrav eigur at verða sett til almennar vinnuligar grunnar og partafeløg, har tað almenna hevur ein týðandi leiklut.
- Almennu fyrítøkurnar, ið kunnu virka í kapping á privata marknaðinum, eiga at verða einskildar.

### 6.5.3 Greiðar politiskar karmar fyri vinnulív

Føroya Arbeidsgevarafelag vónar, at felagið saman við politisku skipanini kann fáa ment arbeiðslagið, soleiðis at vit tryggja føroyskari vinnu tryggari karmar at virka undir. Tað er ótrygt at fara undir nýtt virkseimi, tá tað framhaldandi eru dømi um, at politiska skipanin t.d. í sambandi við fíggjarlógararbeiði næstan frá degi til dags fremur grundleggjandi broytingar, sum ávirka fortreytirnar fyri vinnuvirkseimi.

#### **Dagförd og greið lóggáva**

Tað er av stórum týðningi fyri vinnulívið, at viðkomandi lóggáva javnan verður dagförd, og at henda er greið.

Fyri at grundarlagið, sum fyrítøkur byggja sínar avgerðir á, skal vera eftirfarandi, er neyðugt, at fyrítøkurnar kunnu fáa greið boð um, hvussu ymisku lógarásetingarnar verða tulkaðar og umsitnar.

Ein avgerandi partur av vinnukarminum er tann vinnuliga skatta- og avgjaldslóggávan. Um eitt virki skal taka eina avgerð, men ivast í, hvussu avgerðin fer at ávirka skattin hjá virkinum, so eigur virkið við at venda sær til TAKS at kunna fáa bindandi svar frammanundan avgerðini. Hetta ber ikki til í dag, og Føroya Arbeidsgevarafelag heldur tað vera ein álvarsligan trupulleika í umsitingini á skattliga økinum.

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur sum heild, at ráðgeving frá almennum myndugleikum um lóggávuspurningar eigur at vera bindandi. Eftirlitsmyndugleikar sum t.d. Heilsufrøðiliga Starvsstovan, Arbeidseftirlitið og Skipaeftirlitið eiga at veita bindandi ráðgeving.

#### Tiltøk:

- Vinnukarmar skulu verða støðugir, og broytingar skulu gerast á ein skipaðan hátt.
- Lóggáva av týðningi fyri vinnulív má vera greið og javnan dagførd.
- Tað skal vera møguligt at fáa bindandi tilsøgn frá TAKS um umsiting av skatta- og avgjaldslóggávuni.
- Tað skal vera møguligt at fáa bindandi ráðgeving frá eftirlitsmyndugleikum.

#### Áseting av gjøldum

Vinnuvirksemi hevur javnan tørv á almennum tænastrum, og eisini eru partar av vinnulívinum undir lógarkrøvum eftirliti frá almenna myndugleikanum, og soleiðis má tað vera. Fyri tílíkt virksemi er vanligt, bæði í Føroyum og aðrastaðni, at áleggja vinnuni gjøld til at fígga hesar tænastrur og eftirlit við.

Í játtanarreglum landsins eru ásetingar um, at tá almennir stovnar áleggja gjøld í hesum sambandi, so skal samsvar vera millum ásettu gjøldini og kostnaðin hjá almenna myndugleikanum at veita viðkomandi tænastru/eftirlit. Føroya Arbeidsgevarafelag er tó av tí fatan, at lítið gjøgnumskygni er í mátanum, sum tílík tænastrugjøld verða ásett eftir. Tað er sostatt ógvuliga trupult hjá vinnulívinum at eftir-kanna, um játtanarreglurnar verða hildnar hesum viðvíkjandi. Um meira verður kravt inn, enn kostnaðurin er, so er talan um fjaldan skatt. Tað hava almennu Føroyar ikki loyvi til uttan so, at hetta er gjørt púra sjónligt við greiðari lógarheimild. Tílíkt vantandi gjøgnumskygni hevur við sær misálit á almennu fyrisingina.

#### Tiltøk:

- Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at almenni myndugleikin skal áseta greiðar reglur fyri ásetan av gjøldum hjá tí almenna.
- Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at tað almenna hevur skyldu til at veita øllum vinnugreinum eins treytir í mun til ásetan av gjøldum.

## 6.6 Útland – Betri kappingarføri

Fyri at føroysk vinna skal vera kappingarfør móttvegis útheiminum, so er umráðandi, at føroysk vinna hevur so høgt framleidni sum møguligt. Karmarnir fyri føroyska vinnu eru tí altavgerandi í hesum sambandi.

### Atgongd til heimsins marknaðir

Tað er ein ógvuliga týðandi uppgáva at tryggja føroyskum vinnulívi marknaðaratgongd. Tað er politiski myndugleikin, ið hevur ábyrgdina av hesum, tó sjálvandi altíð í samstarvi við vinnuna. Marknaðaratgongd snýr seg bæði um at skapa nýggjar møguleikar og at viðlíkahalda verandi møguleikar.

Viðvíkjandi trupulleikum, ið kunnu taka seg upp á einum marknaði, so er tørvur á, at almennu myndugleikarnir í samstarvi við føroyskt vinnulív fáa skipaðu tilbúgvina at virka betur. Tílik mál krevja ofta, umframt íverksetan av fyriskipanum hjá viðkomandi myndugleikum, eisini politisk og diplomatisk stig.

Eitt, sum eisini hevur keðiliga avleiðing í mun til marknaðaratgongd, er, at vit í Føroyum mangla dupultskattaavtalur. Hetta er m.a. ein trupulleiki fyri fyrirkur, sum virka undir FAS-skipanini, tí tað ber í alt ov stóran mun við sær, at tað ikki loysir seg hjá útlendskum skipum at vera partur av føroysku FAS-skipanini. Tað er eisini trupult hjá føroyskum fyrirkurum at bjóða seg fram í londum, sum vit ikki hava dupultskattaavtalur við.

#### Tiltøk:

- Størri dentur eigur at verða lagdur á marknaðarmøguleikar hjá føroyskari útflutningsvinnu.
- Størri dentur eigur at verða lagdur á møguleikar fyri handilsavtalum, ið hava týðning fyri tær ymisku vinnugreinarnar.

- Verandi tilbúgving, ið skal loysa marknaðartrupulleikar, eigur at virka betur og gerast meira sjónlig.
- Tørvur er á fleiri dupultskattaavtalum.

### **Europaleiðin**

Ein høvuðsmarknaður fyri fiskavørur úr Føroyum er júst ES-marknaðurin. Tað er tí altavgerandi fyri føroyska fiskivinnu, at politiski myndugleikin leggur stóran dent á samstarv við ES-myndugleikarnar, uttan mun til støðutakan til politiska spurningin um limaskap ella ikki-limaskap.

Viðurskipti av týðningi í hesum sambandi mugu fylgjast neyvt, eitt nú vandar fyri sonevndum dumpingmálum og handfaring av tílíkum málum, um tey stinga seg upp. Hetta verður í ein ávísan mun eisini gjørt, men herðsla má leggjast á týðningin, ið hetta hevur. Eisini má samstarv vera millum myndugleikar og vinnu, soleiðis at vit tryggja skjóta og neyva kunning um mál av týðningi í hesum sambandi.

### **Limaskapur ella ikki**

Fyrst kom tað ljósareyða álitid, so kom eitt reytt og síðani eitt blátt. Og sum tað nýggjasta fingur vit tað gula álitid, ið varð latið frá arbeiðsbólki í 2010. Lítið alment kjak hevur staðist av útgreiningararbeiðinum, sum er gjørt, og framvegis er eingin greið støðutakan hjá politiska myndugleikanum til, hvørja støðu Føroyar skulu hava til Evropiska Samveldið.

Føroyar hevur støðu sum triðjaland móttvegis ES, og Føroyar hava avtalu við ES, ið ber í sær, at størsti parturin av útflutningi okkara er tollfríur. Handilssáttmálin frá 1992 er framvegis avtalan, ið hevur altavgerandi týðning fyri føroyskan útflutning. Fleiri broytingar eru tó gjørdar í avtaluni síðani, og í 2001 fingur Føroyar eina heilsufrøðiliga avtalu við ES.

Tað er eyðsæð, at tað er trupult hjá Føroya Arbeiðsgevarafelag at viðmæla lima skap sæð í mun til treytir hjá ES til fiskivinnu. Um aðrar fiskivinnutjóðir sum Norra og Ísland gerast limir í ES, so kann støðan tó bráðliga gerast ein heilt onnur. Tað er tí umráðandi, at politiski myndugleikin fylgir gongdini neyvt, soleiðis at vit eru fyrireikað, um tað henda broytingar, sum krevja ein virknari leiklut frá politiska myndugleikanum í Føroyum.

Vit eiga tó støðugt at arbeiða fyri at víðka og tamba tær avtalur, ið vit hava við ES, føroyskum vinnulívi og samfelagiat gagni. Vit mugu fáa gjørt neyðugar broytingar í avtaluni, og vit mugu eisini megna at fáa í lag neyðugar nýggjar avtalur.

Føroya Arbeiðsgevarafelag ásannar eisini, at týðningurin av ES-marknaðinum fyri føroyskt vinnulív merkir, at neyðugt er í ein stóran mun at tillaga føroyska heilsufrøðiliga lóggávu og regluverk annars til ES-reglur. Tó er umráðandi, at hetta verður gjørt so skynsamt sum møguligt, soleiðis at føroyska samfelagið ikki hoknar undir stóru umsitingarligu byrðuni í ES.

#### Tiltøk:

- Vit eiga støðugt at arbeiða fyri at víðka og dagføra verandi avtalur við ES.
- Vit mugu hava neyvari samstarv millum myndugleikar og vinnu fyri at tryggja skjóta og neyva kunning um ES og ES-viðkomandi mál.

## 6.7 Fiskivinnan – Stundin komin til broytingar

Fiskivinnan, skilt sum fiskiveiða og fiskavirking á landi, er okkara høvuðsútflutningsvinna.

Ein stórir partur av føroysku arbeiðsmegini arbeiðir í hesi vinnuni, men tað gongur ikki serliga væl í vinnuni. Útrokningar av framleidninum í fiskivinnuni seinastu nógvu árin vísa lítlan og ongan vøkstur. Hetta hevur stóran týðning fyri áðurnevnda trupulleika við lágum vøkstri í føroyska búskapinum. Tá fiskivinnan er so stórir partur av føroyska búskapinum, so er trupult at fáa búskaparvøkstur í størri mun, uttan vøkstur í framleidni í hesi vinnugrein.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at tíðin er komin til at gera veruligar broytingar í fiskivinnuni.

Fyrst av øllum heldur Føroya Arbeiðsgevarafelag, at tá vit fyrihalda okkum til fiskivinnu, so eiga vit at arbeiða út frá loysnarorðinum: »hvussu gagnnýta vit føroyska fiskatilfeingið, soleiðis at vinnan og samfelagið fær sum mest burturúr?« Hetta eigur at vera útgangsstøðið fyri okkara nýggja fiskivinnupolitikki, sum Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at vit hava tørv á.

Føroya Arbeidsgevarafelag er sannført um, at stór virðir eru í fiskivinnuni. Tað er eisini í hesari vinnu, at føroyingar hava drúgvar royndir og stóran kunnleika. Tískil hava vit allar møguleikar fyri at vera undangongufólk á hesum øki.

### **Fakta**

Fiskivinna hevur søguliga sæð verið beinið hjá føroyska búskapin at standa á. Fiskivinnan er enn okkara høvuðsútflutningsvinna, men týðningurin av fiskivinnuni er tó minkaður munandi við alivinnuni, tænastrivinnuni v.m.

Í 2010 var útflutningsvirðið av fiskavørurum 4,2 mia. kr., meðan samlaða útflutningsvirðið fyri vørur var 4,6 mia. kr. Av útflutningsvirðinum fyri fiskavørur stóð alifiskur fyri 34 prosentum, meðan aðrar fiskavørur vóru 66 prosent av nevndu upphædd.

Fiskivinnan, íroknað fiskivinnuna á landi, er áleið 15 prosent av okkara búskapi (mált í mun til BTÚ og arbeidsfjöldina). Meðan alivinnan er á leið 6 prosent mált í mun til BTÚ. Talan er her um bæði tilfeingi og framleiðslu. Fiski- og alivinnan eru sostatt áleið 20 prosent av búskapinum, og eru tí sjálvsagt ógvuliga týðandi fyri føroyska búskapin. Til samanberingar kann nevast, at í Norra vóru fiski- og alivinnan samanlagt 0,5 prosent av BTÚ í 2009.

Aftur at hesum kemur, at tøl frá norskum kanningum vísa, at fyri hvørja krónu í virðisøking í kjarnuvirkseminum í fiski- og alivinnuni fylgir ein króna í avleiddum virkseminum. Veruligi týðningurin av fiski- og alivinnuni í Føroyum er tískil munandi størri, enn oman fyri nevndu tøl vísa.

Talið av starvsfólkum í fiskivinnuni er nógv minkað seinastu árinum. Í 1990 arbeidði á leið ein fjórðingur av arbeidsfjöldini í fiskiveiðu ella á fiskavirki. Í 2000 var hetta talið minkað niður til áleið 20 prosent, meðan talið nú liggur beint undir 15 prosent.

### **Nýggjan fiskivinnupolitikk**

Føroya Arbeidsgevarafelag fer her at koma við einum ískoyti til ein nýggjan fiskivinnupolitikk, ið tekur støði í, hvussu vit gagnnýta føroyska fiskatilfeingið, soleiðis at vinnan og samfelagið fær sum mest burturúr.

Tá vit tosa um fiskiveiðu, so hava vit í árávís havt eitt ov høgt veiðitrýst á føroysku fiskastovnarnar. Avleiðingin er, at fiskastovnarnir eru niðurfiskaðir, at vit hava ringan fiskiskap, ein ov stóran fiskiflota og eina vinnu, sum ikki vinnur pening. Orsakað av øllum hesum hava vit ikki eina vinnu, ið veitir trygg arbeiðspláss og nøktandi avkast til tey, sum eru vinnurekandi. Hetta merkir eisini, at vit ikki fáa eitt so stórt samfelagsligt búskaparligt avkast, sum vit kundu fingið, um vit høvdu umsitið fiskatilfeingið rætt.

Tað er av týðningi at hyggja eftir allari virðisketuni, tvs. frá, at fiskurin verður veiddur, til framleiðslu og til fiskurin er seldur á einum marknaði.

Tað er av alstórum týðningi, at vit skilja millum fiskivinnu sum veiðu og fiskivinnu sum framleiðslu. Ein nýggjur fiskivinnupolitikkur má fyrihalda seg til fiskivinnu bæði sum veiðu og framleiðslu. Marknaðarviðurskifti hava sjálvsagt eisini týðning í sambandi við sølu, so hesi viðurskifti eru eisini av týðningi.

Eisini heldur Føroya Arbeiðsgevarafelag, at vit í nógv størri mun eiga at virðisøkja okkara rávørutilfeingi í Føroyum. Vit eiga bæði at bøta um verandi fiskaframleiðslu og at arbeiða við vørumenning á ymiskan hátt.

### **Rætturin til fiskatilfeingi**

Útgangsstøðið fyri okkara fiskivinnu er rætturin til okkara fiskatilfeingi. Atgongdin til pelagiska fiskatilfeingið er gjøgnum altjóða samráðingar. Føroya Arbeiðsgevarafelag tekur tí sjálvsagt undir við, at politiska skipanin áhaldandi stríðist fyri føroyskum fiskirættindum í altjóða høpi.

Tað er eisini av týðningi, at vit hava haldgóð prógv undir tílíkum samráðingunum. Tað er tí avgerandi, at vit raðfesta orku til Havstovuna at gera neyðugu kanningarar, ið kunnu stuðla føroysku krøvunum í altjóða samráðingum. Hetta má raðfestast av politiska myndugleikanum.

### **Ásetan av veiðutrýsti – búskaparlig burðardygd**

Síðani er umráðandi, at vit umsita fiskatilfeingið í egnum sjógvi skilagott. Nakað, sum vit ikki hava megnað higartil.

Um hugt verður eftir fiskiskapinum undir Føroyum seinastu mongu árinum, sæst,

at fiskastovrnarnir eru illa fyri, og fiskiskapurin tí vánaligur. Greiðar ábendingar eru um, at veiðutrýstið (skilt sum lutfallið millum tað, sum verður fiskað, og tað, sum var í sjónum frammanundan) á fiskastovrnarnar við toski, hýsu og upsa er ov høgt. Eisini eru greiðar ábendingar um ovurfisking eftir blálongu, kongafiski, svartkalva og havtasku.

Okkara fiskivinnuskipan við fiskidøgum hevur sínar fyrimunir og síni lýti. Til fyrimunirnar hoyra: munandi minni útblaking, og skipanin hóska betur til blandaðan fiskiskap. Til vansarnar hoyra: veiðutrýstið skal umroknast til fiskidagar, og fatanin, sum er íkomin hesum viðvíkjandi, at skipanin er sjálvregulerandi, umframt at fiskasløg við hægri virði, sum t.d. toskurin, verða harðari troytt, enn gott er. Orsøkin til, at skipanin ikki kann sigast at vera sjálvregulerandi, er, at lívfrøðiligar broytingar henda í eini og hvørjari økoskipan, umframt at broytingar henda alsamt við teknikki o.ø., sum hava við sær, at eitt óbroytt dagatal í skipanini elvir til økt veiðutrýst, orsakað av øktum effektiviteti hjá skipunum (áleið 3–5 prosent árliga).

Viðvíkjandi sjálvari ásetingini av fiskidøgnum, so verður hetta gjørt á hvørjum ári av Føroya Løgtingi. Tá fiskastovrnarnir undir Føroyum eru niðurfiskaðir, so mugu vit staðfesta, at umsitingin av skipanini ikki virkar. Politiska skipanin hevur valt ikki at fylgja ráðgevingini hjá Havstovuni um ásetan av fiskidøgum. Um vit nýta toskin sum dømi, so vísa stovnsmetingar, at toskastovnurin er alt ov hart troyttur. Toskaveiðan liggur um 10.000 tons árliga, men við einum optimalum veiðutrýsti og góðari stovnsrøkt hevði fiskiskapurin kunnað verið um 25.000 tons. Støðan í dag er í fyrsta lagi ikki lívfrøðiliga burðardygg, men tað eru fá, sum geva tí gætur, at vit harumframt hava ein stóran búskaparligan miss orsakað av hesum.

Ein varislig útrokning av mista virðinum fyri tosk, hýsu og upsa vísir, at vit missa meira enn eina hálva milliard krónur árliga. Størsti parturin av hesum kemur frá toskinum. Um veiðutrýstið á tosk varð minkað, so hevði tað havt við sær, at vit eftir eina skiftistíð høvdu fingið størri nøgdir av toski, og at toskurin hevði verið størri, tvs. prísurin hevði eisini verið hægri. Eisini hevði eitt lægri veiðutrýst merkt færri skip og sostatt minni útreiðslur í flotanum. Ein útrokning av hesum vísur eitt netto-meirvirði á 400 milliónir krónur árliga, skilt sum meiravlop fyri toskin.

Hetta merkir sostatt, at vit við at minka veiðutrýstið sum frá líður kunnu økja um búskaparliga avkastið. Spurningurin er so, hvussu lang tíð skal ganga, til av-

kastið fer at vísa seg. Útrokningar hjá Havstovuni vísa, at um ein niðurskurður á 35 prosent av brúktu fiskidøgunum hevði verið framdur, so hevði tað merkt ein minni fiskiskap í eini 2–3 ár. Eftir trý ár verður fiskiskapurin størri, og eftir seks ár verður fiskiskapurin størri tilsamans, tvs. at missurin frá teimum fyrstu árunum longu tá er fingin inn aftur. Talan er sostatt ikki um nakra drúgva skiftistíð.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at fiskivinnan eigur at verða skipað, soleiðis at hon gevur eitt støðugari og so stórt avkast sum møguligt til tey, ið reka vinnu. Sostatt fáa vit eisini eitt størri og støðugari íkast til føroyska búskapin. Ávís sveiggj fara altíð at vera í eini tilfeingisvinnu, og hesi stava frá, at atgongdin til náttúru-tilfeingið er óstøðug, alt eftir hvussu gróðrarlíkindini eru undir Føroyum, men eisini eftir, hvussu fiskastovnar verða troyttir. Mátin, vit velja at skipa okkara fiskivinnu, hevur tí stóra ávirkan á, hvussu stór og títt sveiggini eru.

Vit mugu hava í huga, at vit við at gera hesar broytingar kunnu økja um virðið og avlopið í vinnuni. Við færri skipum minka vit um útreiðslurnar, men skipini, sum vera eftir í vinnuni, fara at økja um manningartalið. Heimaflotin fer við hesum at fáa móguleikan til at skipa seg við t.d. tveimum manningum umframt hægri inntøku fyri hvønn. Hetta merkir við øðrum orðum, at talið av fiskimonn-um ikki nýtist at minka, hóast talið av skipum minkar. Harumframt hevði økta fiskinøgdin havt við sær meira arbeiði á landi.

Við at fáa hendur á mista virðinum í føroysku fiskivinnuni kunnu vit økja um framleiðni í vinnuni, tí virðið av arbeiðinum hjá tí einstaka í vinnuni veksur.

### **Marknaðarviðurskifti treytað av burðardygd**

At lækka veiðitrýstið og fáa støðuga og burðardyggja umsiting av okkara fiskastovnum fer eisini at hava við sær, at okkara marknaðarviðurskifti kunnu bætast munandi. Krøv um burðardyggja umsiting verða sett av keyparum um allan heim, og hetta kann eisini hava stóra ávirkan á prísir fyrri vørna. Í øllum førum er stórir vandi fyrri at fáa minni fyrri vørna, tí føroyskur fiskur endar aftarlaga á ynskilistanum hjá keyparum.

Við øðrum orðum so kunnu vit við at lækka veiðutrýstið eisini fáa ein betri prís fyrri okkara fiskavøru. Harumframt er eisini vert at hugsa um, at um vit fáa sett í verk eina burðardyggja umsiting av okkara fiskatilfeingi, og vit fáa bøtt um

góðskuna í okkara fiskaframleiðslu, so gevur hetta okkum heilt aðrar marknaðarfrøingismøguleikar úti í heimi. Ein partur av hesum vildi eisini verið, at føroyskar fiskavørur í nógv størri mun høvdu kunnað fingið góðkenningar fyri burðardygð, sum t.d. MSC-góðkenningar

### **Tilfeingisgjald/skattur**

Eitt av stórpólitisku málunum seinastu tíðina er spurningurin um tilfeingisgjald/skatt fyri fiskatilfeingi. Føroya Arbeiðsgevarafelag skilir sjónarmiðið um gjald fyri fiskatilfeingi í tann mun, at vinnan hevur atgongd til eitt avmarkað tilfeingið, sum ger, at vinnan fær ein óvanligan meirvinning burtur úr støðuni.

Undir tílíkum umstøðum tekur Føroya Arbeiðsgevarafelag undir við, at nýtslurætturin at gagnnýta fiskatilfeingið ikki skal vera ókeypis. Føroya Arbeiðsgevarafelag tekur tó ikki undir við einum tilfeingisgjaldi, um avlagandi stuðulsskipanirnar ikki eisini verða avtiknar, herundir skattalættin til sjófólk. Tað er torført at skilja pólitisku ætlanina at krevja tilfeingisgjald inn við einari hond, meðan stuðul verður latin við hinari hondini. Eisini eigur pólitiski myndugleikin fyrst at lækka veiðutrýstið og gera fiskivinnuna búskaparliga burðardygg, soleiðis at nakað er at skatta.

Viðvíkjandi eini skipan at áleggja tilfeingisgjald/skatt, so heldur Føroya Arbeiðsgevarafelag, at ásetingin av einum møguligum gjaldi má taka støði í einum staðfestum meirvinningi, tí annars er ikki talan um at skatta tilfeingisrentuna.

Føroya Arbeiðsgevarafelag leggur við hesum eisini herðslu á, at eitt møguligt tilfeingisgjald má setast í verk á ein skipaðan hátt, soleiðis at vinnan veit, hvat hon hevur at halda seg til í longdini. Umráðandi er tí, at vinnan kemur at luttaka í arbeiðinum at tilevna eina tílíka skipan.

Um tað almenna setir í verk eina skipan við tilfeingisgjaldi, hevur Føroya Arbeiðsgevarafelag fylgjandi sjónarmið:

- ein skipan við tilfeingisgjaldi má ikki taka virkishugin frá teimum vinnurekandi,
- eitt tilfeingisgjald má ikki ganga út yvir kappingarførið hjá vinnuni mótvegis kappingarneytunum í umheiminum,
- ein skipan við tilfeingisgjaldi má taka støði í eini staðfesting av einum áhaldandi meirvinningi,
- ymiskar fortreytir eru í teimum ymisku pørtunum av vinnuni, og tí má

spurningurin um tilfeingisgjald viðgerðast fyri hvønn part sær,

- ein skipan við tilfeingisgjaldi setur krøv til ognarrættin. Tað ber ikki til at krevja tilfeingisgjald fyri ein rætt, sum óvissa er um.

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur harumframt, at tað er ein vandakós, at inntøkur fyri tilfeingi verða nýttar sum afturvendandi fíggjargrundarlag fyri almenna raksturin. Vandi kann vera fyri, at atlit serliga verða tikin til inntøkurnar á fíggjarlógini fyri tað komandi árið, heldur enn at tryggja eina burðardyggja veiðu. Stór sveiggj kunnu vera í inntøkum frá tilfeingi ár undan ári, og tað verður tí torført at gera langtíðar fíggjarætlanir. Tað má ikki henda, at politiska skipanin fer at tillaga gjøldini alt eftir, hvat restar í fyri at fáa endarnar at rækka saman í almenna landshúsarhaldinum.

### **Hvør skal eiga og hví?**

Í § 7 í lóg um vinnuligan fiskiskap er ásett, at fiskiskapur bert kann fara fram við fiskiførum heimahoyrandi í Føroyum. Eisini eru krøv til tilknýti hjá eigarum av fiskiførum til Føroyar. Krøv eru til ognarrætt av eginpeningi og til føroyska nevndarumboðan o.a. Hóast hesar ásetingar eru, so er veruleikin tann, at útlendskur kapitalur sleppur betri framat, enn tað, sum lógin leggur upp til. Hóast vit sum heild hava líknandi reglur, sum Norra og Ísland, sum eru lond, vit vanliga samanbera okkum við í fiskivinnuhøpi, so eru reglurnar heldur lagaligari í Føroyum, umframt at reglurnar í Føroyum eru ógreiðar í støðum.

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at tørvur er á at gera okkurt við hesi viðurskifti. Umframt at tørvur er á at herða umsitingina av ásettu reglunum, so er helst eisini tørvur á at seta fleiri krøv í sambandi við útlendskan ognarrætt, t.d. eiga krøv at setast um, at hvøvuðssætið skal vera í Føroyum.

### **Fiskaframleiðsla**

Tá vit tosa um fiskaframleiðslu, so er støðan eyðkend við, at virkini vinna alt ov lítið av peningi. Eisini er góðskan á rávøruni í dag ógvuliga ójovn góð og minni góð, og ávirkar hetta bæði góðsku og úrtøku í okkara fiskaframleiðslu. Tað er tí neyðugt, at tað almenna í sínum regluverki altíð hevur sum mál, at góðskan á rávøruni, ið kemur uppá land, er best møgulig. Eisini eiga vit at umhugsa, hvussu vit gagnnýta innvølr v.m., soleiðis at einki fer til spillis, men heldur verður virðisøkt mest møguligt.

Í verandi fiskivinnulóggávu er ásett, at um fiskur, landaður í Føroyum, verður fluttur óvirkaður av landinum, so skal útflytarin hava keypt óvirkaðu veiðunøgðina á uppboðssølu. Endamálið við hesum kravi er m.a. at økja um móguleikan fyri, at fiskurin verður virkaður í Føroyum. Fleiri trupulleikar eru við hesi skipan. Í fyrsta lagi virkar kravið um uppboðssølu beinleiðis forðandi fyri samstarvið millum seljara og keypara um at bota góðskuna av fiskinum. Fyri tað næsta er skipanin ógvuliga tung umsitingarliga. Viðvíkjandi endamálinum við skipanini at tryggja, at fiskurin verður virkaður í Føroyum, so eru tað aðrar ásetingar (avmarkingar í móguleikunum hjá føroyskum fiskiskipum at avreiða uttanlands), ið økja um móguleikarnar fyri, at fiskurin í roynd og veru verður virkaður í Føroyum. Tað er tískil ikki neyðugt at hava krav um uppboðssølu fyri at røkka hesum endamáli. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur tí, at kravið um uppboðssølu eigur at verða strikað.

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur harumframt, at tað er av týðningi, at eftirlit við landingum uttanlands er á sama støði sum við landingum í Føroyum.

### **Aðrir skeivleikar í fiskivinnuskipanini**

Eisini er neyðugt at gera aðrar broytingar í okkara fiskivinnuskipan. Stuðulsskipanir til arbeiðsmegina, ið viðvirka til at varðveita yvirkapasitet bæði á sjógvi og landi, mugu avtakast, sí meira undir 7.3 um flytføra arbeiðsmegi.

Ein annar trupulleiki við galdandi fiskivinnulóggávu er, at revsingin fyri brot á reglurnar er lítil og ongin. Lóggávan skal sjálvsagt skunda undir, at aktørarnir í vinnuni halda lógina. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur ikki, at revsingin fyri brot á reglurnar standa mát við brotini.

Aðrir trupulleikar í fiskivinnuni eru av meiri tekniskum slagi. Nakrar forðingar eru at finna í sjálvari fiskivinnulóggávuni, ið hevur ymiskar forðingar innbygdar, sum ikki eru til fyrimuns fyri fiskivinnuna. Hesar avmarkandi ásetingar stýra fiskivinnuni í smálutum og avmarka eisini móguleikarnar at fáa dynamikk í vinnuna. Eitt nú eru ásetingar um avmarkingar av fiskidøgum sbrt. § 14 í mun til skipabólkar. Hesar forða beinleiðis fyri rationaliseringum í fiskivinnuni. Avmarkingin hevur ta avleiðing, at reiðarí ikki kunnu gerast ov stór, og hetta hevur sannlíkt týðning fyri effektivitetin í fiskivinnuni. Eisini ásetingar sambært nevndu grein um, at avhending av fiskidøgum millum línu og trol ikki er loyvd, forða

samanleggingum millum skipabólkar og her við eisini rationaliseringum av skipaflotanum.

Ásetingar í lógini um vinnuligan fiskiskap taka stóran part av dynamikkinum úr fiskivinnuni. Full umsetiligheit millum skip og skipabólkar má vera, so tað gerst møguligt at tillaga kapitalapparatið og soleiðis rudda slóð fyri, at færri fiskifør veiða somu nøgd av fiski. Hetta hevði havt við sær, at fiskiførini høvdu havt størri framleidni.

#### Tiltøk:

- Vit mugu gagnnýta føroyska fiskatilfeingið, soleiðis at vinnan og føroyska samfelagið fær sum mest burtur úr.
- Veiðitrýstið má lækkast alt fyri eitt.
- Vit mugu fáa ein nýggjan fiskivinnupolitikk við støði í allari virðisketuni – frá veiðu, til framleiðslu og sølu.
- Vit mugu áhaldandi stríðast fyri okkara fiskiveiðurættindum í altjóða samráðingum.
- Vit mugu raðfesta kanningar at nýta sum grundarlag undir føroyskum krøvum í altjóða samráðingum.
- Vit mugu seta krøv til optimering av góðsku og úrtøku í okkara fiskaframleiðslu.
- Vit mugu samantvinna fiskivinnu og marknaðarviðurskipti.
- Einkil tilfeingisgjald uttan avtøku av avlagandi skipanum og lækking av veiðutrýsti.
- Vit mugu herða umsitingina av reglunum um útlendskan ognarrætt í føroysku fiskivinnuni.
- Vit mugu strika kravið um uppboðssølu.
- Stuðulsskipanir til arbeiðsmegina í fiskivinnuni mugu takast burtur.
- Brot á fiskivinnulóggávuna eiga at verða revsaði harðari.
- Eftirlit við landingum uttanlands eiga at vera á sama stigi sum við landingum í Føroyum.
- Tekniskar forðingar fyri rationaliseringum av fiskivinnuni í lóggávu mugu takast burtur.

## 6.8 Almenni geirin – við slagsíðu

Ein effektivur almennur geiri (land og kommunur) hevur týdning fyri vøkstur og framleidni. Størri framleidni í almenna geiranum sæst ikki beinleiðis aftur sum vøkstur í BTÚ-mátinum, men ein væl rikin og virkandi almennur geiri, bæði í mun til vælferðartænastur og í mun til fyrisiting av beinleiðis týdningi fyri vinnulívið, hevur stóran avleiddan týdning fyri framleidni hjá arbeiðsmegi og vinnulívi í einum samfelag.

Ein orsök til áðurnevnda støðismun millum BTÚ fyri hvønn íbúgva í Føroyum og í øðrum Norðurlondum kann tí vera, at størri rættartrygd og betri tænastr í hinum Norðurlondunum ger, at arbeiðsmegin í hesum londum framleiðir størri virði.

Føroya Arbeiðsgevarafelag leggur tó dent á, at almenni geirin ikki má vera ov stórus, tí so er ikki nóg stórt rúm fyri privatum virkseimi, ið er altavgerandi fyri at fáa vøkstur í búskapin.

### Fakta

Tøl hjá Føroya Hagstovu fyri tíðarskeiðið 2004–2008 vísa, at almenna nýtslan, máld sum prosent av BTÚ, er hægri í Føroyum enn í Danmark í miðal. Ávikavist 29 prosent í Føroyum í mun til 24 prosent í Danmark (23 prosent í Íslandi). Sambært Hagstovuni, so vil tað siga, at tað kostar okkum munandi meira at framleiða tær almennu tænastrnar, enn tað ger bæði í Danmark og í Íslandi.

Um vit skulu samanbera støddina av almennu nýtsluni, so verður hetta gjørt í mun til tøku bruttotjódarinntøkuna (blokkstuðulin telur við sum inntøka). Her hava føroysku tøluni vanligi ligið lægri enn dansku tøluni, men uppgerðin hjá Hagstovuni vísir, at í 2005 er føroyska talið ájavnt og síðani hægri enn dansku tøluni. Hetta merkir, at almenni geirin seinastu árin er vorðin ein størri partur av føroyska búskapinum. Fyri at seta hetta í ein samanhang, so kunnu vit leggja afturat, at Danmark ofta verður roknað sum tað land, ið hevur størsta almenna geiran í heiminum. Men danski almenni geirin verður eisini settur at vera effektivur og væl rikin.

Til eina lýsing av almenna geiranum í Føroyum hoyrir eisini, at umleið 35 prosent av føroysku arbeiðsfjöldini arbeiðir í almenna geiranum (nov. 2010). Tó er

ein partur av frágreiðingini, at ein sera stórir partur av arbeiðsfjöldini arbeiðir niðursetta tíð. Við almenna geiran er her at skilja land og kommunur, tvs. ikki almenn partafeløg. Aftur at hesum skal leggjast, at góð 6 prosent av arbeiðsfjöldini eru arbeiðsleys (skrásett fyri august 2011). Harumframt má nevast, at pensjónistar og onnur, sum ikki hava lønarinntøku, verða ikki skrásett sum partur av arbeiðsfjöldini.

## **Búskaparstøðan**

Viðvíkjandi búskaparstøðuni vita vit, at hall er á fíggjarlógini, og at hallið seinastu árin hevur verið hægr enn hámarksreglan í ES, sum sigur 3 prosent av BTÚ. Vit vita, at skuldin veksur fyri hvørt ár, undirskot er. Vit vita eisini, at almennu útreiðslurnar hava verið støðugt vaksandi mongu seinastu árin, meðan inntøkurnar ikki eru vaksnar samsvarandi. Og vit vita eisini, at politiska skipanin hevur tað meiri enn torført at fáa framt tær nýskipanir, sum tørvur er á.

Tað er eyðsæð, at politiska skipanin stríðist við at fáa hallið á fíggjarlógini burtur. Sparingar í almenna geiranum eru gjørðar, ella játtanir eru skerðar, men fyri at fáa tamarhald á fíggjarligu útreiðslunum hjá tí almenna krevst meira.

Í 2009 vísti Búskaparráðið á, at vit hava eitt rættiliga stórt sonevnt bygnaðarligt hall, tvs. eitt hall, sum ikki fer at hvørva, hóast vit fáa betri tíðir við hákonjunkturi.

Føroya Arbeiðsgevarafelag heldur, at vit mugu taka bygnaðarliga hallið í álvara. Vit hava bert tryggar og kendar karmar fyri føroyska samfelagið, um javnvág er millum útreiðslur og inntøkur hjá tí almenna, sæð yvir eitt longri tíðarskeið. Um vit ikki sjálvi fáa hesi viðurskifti í rættlag, so er vandi fyri, at tað verða onnur, ið koma at gera tað fyri okkum, og ta støðuna vil eingin hava, at vit aftur koma í.

Sambært Landsbanka Føroya, so er grundrakstur landskassans (tvs. uttan rentur, fløgur, einskiljingarinntøkur og aðrar kapitalinntøkur) versnaður við næstan 1.350 miliónum krónum í tíðarskeiðinum 2000–2010. Serliga eru tað almennu lønarútreiðslurnar, sum eru vaksnar nógv hetta tíðarskeiðið.

Eitt bygnaðarligt hall í búskapinum krevur politisk tiltøk, og tað er tað, sum vit fyrst av øllum mugu fáa skil á nú.

Við uppskotinum til fíggjarkarmar hevur Løgtingið samtykt at fáa hallið burtur í 2016. Hetta merkir, at hundratals milliónir krónur skulu sparast komandi árin.

Enn hava politikarar eingi uppskot frammi um, hvussu hetta skal gerast. Føroya Arbeiðsgevarafelag hevur tó bert eitt svar til politiskar fortalarar fyri, at hesin trupulleiki kann loysast við at hækka inntøkurnar, og tað er eitt rungandi NEI. Við einum heimsmeti í marginals-kattatrýsti á inntøkur, við hækkingi tænastrávgjaldum, høgum kapitalvinnings-skatti, høgum MVG, høgum lønarhæddaravgjaldi, nýggjum tilfeingisskatti/gjaldi v.m., so er politiska skipanin fyri langari tíð síðani farin um markið fyri inntøkumøguleikar.

### **Broytingar skulu til**

Føroya Arbeiðsgevarafelag er av tí fatan, at almenni geirin hevur stórar trupulleikar. Umframt grundleggjandi trupulleikan, at útreiðslurnar eru ov stórar, so hava vit eisini trupulleikar við at fáa vælferðartænastrávar at virka eftir ætlan. Hóast føroyski almenni geirin er metstórur og metdýrur, so hoyra vit javnan um trupulleikar við t.d. vantandi viðgerðum til børn og ung, sum mugu av landinum vegna vantandi tilboð, niðurlaggingar av deildum á okkara Landssjúkrahúsi, vantandi eldrarøkt, vánalig Pisa-úrslit v.m.

Avbjóðingarnar hjá almennu Føroyum eru tí ovurstórar, og tað er okkum í Føroya Arbeiðsgevarafelag fullgreitt, at uppgávan ikki er lætt at loysa. Men um tamarhald ikki er á almennu nýtsluni, so seta vit alt okkara vælferðarsamfelag í vanda. Nýskipanir av almennum tænastrávarum eru tí bráðneyðugar.

Í almenna rúminum hevur nógv politiskt tos verið um nýskipanir av tí almenna. Fá úrslit síggjast tó. Loysnirnar frá politiskari síðu eru – at síggja til – at leggja stovnar og aðalráð saman við boðskapi um, at talan er um rationaliseringar, ið viðføra sparingar. Grundgevingarnar fyri uppáhaldinum um sparingar eru ógvuliga ivasamar. At leggja stovnar saman, sum ikki hava nakað serligt til felags, vil í besta føri ikki spara pening, og í ringasta føri elva til skaða á tænastrávarum. Og tá er einki vunnið, tvørturímóti.

Spurningurin er eisini, hvussu nýskipanir av tænastrávarum skulu fremjast, um øll orka í skipaninum skal nýtast at leggja aðalráð og stovnar saman. Tað er jú higani, at nágreinilig uppskot til nýskipanir av almennum tænastráveitingunum skulu koma.

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at neyðugt er steðga við skræðuviðgerðini av trupulleikum í almenna geiranum. Tað er eisini tí, at felagið heldur, at tað ikki er nóg mikið bara at stýra landshúsrhaldinum gjøgnum fíggarlógina. Nýskipanir verða ikki framdar við stuttskygdum minkingum av játtanum á fíggarlógini.

### **Bíligar loysnir til lítlar trupulleikar**

Fyri at fremja veruligar nýskipanir av almenna geiranum er neyðugt yvir tíð at endurskoða alt okkara almenna virksemlu. Støða má takast til, hvørjar tænastru almennu Føroyar skulu veita. Hvat er neyðugt og rímligt, og hvat er ikki. Tað, sum ikki er neyðturviligt, má skerast burtur.

Dentur má alla tíðina leggjast á bæði kostnað og dygd. Tað nyttar lítið at fremja sparingar, sum koma at elva til dýrari loysnir seinni. Nógv størri dentur eigur tí eisini at verða lagdur á fyrirbygging, soleiðis at vit fáa bíligar loysnir til lítlar trupulleikar, heldur enn dýrar loysnir til stórar trupulleikar. Trupulleikar, sum sleppa at vaksa seg stórar, eru bæði truplir og dýrir at loysa.

Vit mugu birta upp undir skilagóðan atburð í teimum ymisku skipaninum, sum t.d. at tað altíð skal loysa seg at arbeiða. Eisini mugu stovnsleiðarar eggjast til at reka virksemlu so effektivt sum gjørligt. Eisini er umráðandi, at vit øll skilja, at vit kunnu ikki hava ein effektivan almennan geira, um vit halda fram at hugsa um almennar tænastru sum arbeiðspláss. Denturin skal leggjast á sjálvar tænastrurnar, tí tað eru tær, sum rættvísgera, at almenn stórv eru til. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur eitt nú, at framdu útbyggingarnar í undirstøðukervinum seinastu árinu áttu at haft við sær størri samansjóðing á eitt nú sjúkrahús- og skúlaøkinum.

Føroya Arbeidsgevarafelag er stórliga í iva um, hvørt tað er ein gongd leið ella ikki at leggja fleiri uppgávur út til kommunurnar at umsita. Felagið óttast fyri, at tað kann elva til, at almenna umsitingin fer at vaksa, tí somu fakligu umsitingar skulu stovnst í fleiri komunum. Eisini kann tað hava við sær, at fakligi førleikin verður veikari, tá hesin ikki verður miðsavnaður.

Føroya Arbeidsgevarafelag mælir sostatt til stigvíst at fremja broytingar í øllum liðum av almenna geiranum við denti á kostnað og dygd. Nøkur amboð at nýta í hesum sambandi eru fylgjandi:

Mátbarheit – má í nógv størri mun nýtast í almenna geiranum, sjálvandi bert har, tað gevur meining. Kostnaðarmetingar av almennum tænastum mugu í størri mun ásetast, soleiðis at tað verður lættari at handfara almenna geiran og gera broytingar.

Benchmarking – má gerast í nógv størri mun, soleiðis at vit støðugt tryggja okkum, at dygðin í okkara almennu tænastum er góð.

Útveiting – av almennum uppgávum eiga vit at fáa upp í lag í nógv størri mun. Tað eru sjálvsagt tænar, ið best vera veittar og ríknar av almenna geiranum sjálvum. Tá talan er um uppgávur, sum ikki eru almennar kjarnuveitingar, so kann tað tó vera ein stórur fyrimunur at fáa hesar útveittar. Endamálið við útbjóðing av almennum uppgávum er, umvegis kapping, at fáa meiri burtur úr og soleiðis tryggja, at almennur peningur verður gagnnýttur best møguligt. Og við kapping meinar Føroya Arbeidsgevarafelag ikki, at tað almenna við sínum tænastuvirksemi skal kappast við tað privata um uppgávur. Um tað almenna er órógað av vandastøðum við privatari monopolstöðu ella manglandi kapping, so er tað við at styrkja Kappingareftirlitið, at tað almenna skal mótvirka hesum og ikki við sjálvum at luttaka í kappingini.

Ein týðandi liður í hesum er at fáa sett ein almennan innkeyps- og útboðspolitik í verk. Uppskot hevur verið til hoyringar, og Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at hetta eigur at vera sett í verk – ongantíð ov skjótt.

Aðrastaðni eru tó eisini royndir gjørdar at útveita ymiskar vælferðartænar. Úrslitini av hesum eiga at verða granskað gjølla.

Fakligheit – vit mugu í nógv størri mun tryggja haldgóðar fakligar loysnir í teimum tiltøkum, sum vit seta í verk.

Leiðsla - men tað amboðið, sum helst hevur allarstørstan týðning fyri almennu fyrisitingina, bæði í mun til fíggarstýring og dygd, er leiðsla. Bæði fyrisitingarlig og ikki minst politisk leiðsla er avgerandi fyri, at vit fáa ein væl ríknan almennan geira við neyvari fíggarstýring og góðari dygd í tænarveitingini.

Rættartrygd – effektivitetur hevur eisini nógv við álit at gera. Tað er ógvuliga umráðandi, at vit sum borgarar hava eina kenslu av rættartrygd í mun til almennu

fyrisingina. Tað almenna má liva upp til gjøgnumskygni, og almenningurin má hava eitt stórt álit á almennu fyrisingina. Misálit í samfelagnum elvir til nógva burturspilta orku, ónøgd og ótryggleika. Ein bøtt av rættartrygd, gjøgnumskygni v.m. kann tí eisini bøta um effektivitetin.

Samanumtikið so eru tað, sum nevnt, ein røð av viðurskiftum, ið hava týðning fyri at fáa ein effektivari almennan geira. Tað snýr seg tó ikki bert um amboð, men eisini um hugburð. Tað er umráðandi, at vit fremja ein hugburð um, at vit mugu fáa meiri fyri minni, og á henda hátt kunnu gerast effektivari við denti á bæði at stýra útreiðslunum og at tryggja dygdina.

#### Tiltøk:

- Víðfevndar nýskipanir mugu gerast av almenna geiranum fyri at fáa útreiðslurnar niður – bygnaðarliga hallið má burtur.
- Dentur má leggjast á bæði effektivitet og dygd í almennu tænastrævingunum.
- Dentur má leggjast á fyrirbygging, so vit fáa bíligar loysnir til lítlar trupulleikar, heldur enn dýrar loysnir til stórar trupulleikar.
- Almennur innkeyps- og útboðspolitikkur má setast í verk.
- Vit mugu styrkja bæði politisku og fyrisingarligu stýringina av almenna geiranum.
- Vit mugu virka fyri einum høgum álit á almennu fyrisingina og soleiðis fremja bæði rættartrygd og effektivitet.

## 6.9 Røkja egin áhugamál sum land

Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at politiski myndugleikin í nógvi størri mun eigur at hugsa strategiskt í mun til okkara viðurskifti við útheimin. Øll onnur lond hugsa strategiskt fyri at fáa fyrimunir til sín sjálvs, og tað eiga føroyingar eisini. Tað er eingin, sum fer at gera tað arbeiðið fyri okkum, tað sigur seg sjálv.

Fleiri dømi kunnu nevnast sum vátta, at vit í Føroyum ikki hugsa nóg strategiskt í mun til umheimin:

Stórar broytingar henda í arktiska økinum. Broytingar, sum fara at hava við sær bæði møguleikar og avbjóðingar. Tað er tó framvegis ógreitt, hvussu føroyskir

myndugleikar fara at handfara støðuna. Hvørji áhugamál hava Føroyar í hesum sambandi, og hvussu tryggja vit okkum, at hesi verða røkt?

Vit vita eisini, at Føroyar hava stórar avbjóðingar fyri framman í altjóða høpi í sambandi við fiskiveiðusamráðingar, og í sambandi við hóttanir um boykott av føroyskum vørum. Hvussu skulu vit sum land handfara hesa støðu?

Føroya Arbeidsgevarafelag undrast eisini á, at so lítil dentur verður lagdur á marknaðarføring av føroyskum útflutningi, bæði av vørum og tænastráðingum. Tá Føroyar hava stóran tørv á innfluttum vørum, so eru útflutningsvinnur ógvuliga umráðandi fyri føroyska búskapin. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur, at tað eigur at vera eitt nógv størri fokus á føroyskan útflutning og marknaðarviðurskipti. Føroya Arbeidsgevarafelag heldur tí, at vit eiga at skipa eitt føroyskt útflutningsráð at røkja áhugamál hjá føroyskum útflutningsvinnum. Tó er greitt, at um nakað munagott skal standast av einum tílíkum tiltaki, so má samstarvið hesum viðvíkjandi millum almennu fyrisingina og vinnulívið bætast munandi.

Eitt annað dømi er skattalógin og umsitingin av okkara norðurlendsku tvískattaavtalu. Eitt nú gevur skattalógin fyrimunir til føroyingar, sum sigla við útlendskum reiðaríum í frálandavinnuni uttan fyri norðurlendskt sjóøki, samanborið við føroyingar, ið sigla við skipi undir føroysku FAS-skipanini (botnfrádráttur sb. § 25B, undantikin sosial gjøld). Eisini tykist tað øvugt, at handverkarar, sum fara uttanlands at arbeiða (men búgva í Føroyum), ikki skulu rinda munin millum norska og føroyska skattin til landskassan, tá norðurlenska skattaavtalan loyvir hesum. Saman við methøga føroyska marginals-kattinum er her talan um eina beinleiðis fíggarliga eggjan til føroyingar at fara uttanlands at arbeiða, og tað kann ikki sigast at vera annað enn hópisleyst. Hervið er tó ikki sagt, at hesi skulu revsast.

Føroya Arbeidsgevarafelag eftirlýsir eina málrættaða strategi frá almennu Føroyum mótvegis útlandinum. Endamálið má og skal vera at skaffa Føroyum og føroyskum vinnulívi best møguligar treytir í mun til onnur lond og aðrar marknaðir.

#### Tiltøk:

- Vit mugu fyrireika okkum til broytingar, sum henda í arktiska økinum. Vit mugu verja okkum fyri møguligum vansom, og vit mugu virka fyri at fáa møguligar fyrimunir fyri Føroyar.
- Føroya Arbeidsgevarafelag mælir til, at eitt føroyskt útflutningsráð verður skipað, sum skal røkja áhugamál hjá føroyskum útflutningsvinnum.
- Skattalógin og umsiting av skattaavtalum eigur at verða broytt, so vit ikki beinleiðis eggja føroyskari arbeiðsmegi at fara uttanlands at arbeiða.
- Vit eiga at gera eina strategiska ætlan fyri, hvussu vit røkja føroysk áhugamál í altjóða høpi.